

Съдийството е много трудна професия, но носи голямо удовлетворение

Людмил Нейков, 08. XII. 2016 г.

Аз съм от съдиите, които възстановиха Върховния административен съд през 1996 г. Председател беше Владислав Славов, аз бях единствен заместник-председател.

Това, с което се занимавам, е част от по-голям проект. Този модул се казва “Паметта на професията”. Идеята е да запиша спомените на двадесетина ключови фигури в юридическата – главно съдийската – общност в съвременна България.

Не знам дали съм много подходящ в такъв случай, защото аз съм с 50 години точно трудов стаж, но половината от него мина в институцията Държавен арбитраж, която институция се създава след 9-ти септември и е идентична на съдийската, но по времето на социализма всичко беше държавно, знаете. И всичките граждански дела между държавни организации се гледаха от Държавния арбитраж, не от съда. В съда бяха само частните интереси. И малко съдиите ни завиждаха даже, защото считаха, че – не знам защо беше тая лъжлива представа – че е много по-лесно в арбитража, защото това са държавни предприятия и от единия джоб влиза в другия, няма заинтересованост в предприятията... А напротив, интересите бяха жестоко противоречиви. Защото тогава и заплати, и особено премиите зависеха от приходите. И всяко неизпълнение на договорни задължения водеше до неизпълнение на план. Не изпълниш ли плана, и от заплати се удържаше, а пък за премии да не говорим. И обратно: изпълниш ли и преизпълниш ли плана, получаваш премия. Така че всичко зависеше от приходите – тоест, това, което си планувал, ако го изпълниш и преизпълниш, получаваш повече пари. Затова споровете бяха много големи между предприятията. Имали сме искове за милиони левове на онези пари, не става въпрос за сегашните милиони: за неустойки, за вреди от неизпълнение на договори. Примерно, имаш планова печалба за определена сума; като не ти се изпълни договорът за доставка на материали, ти не можеш да произведеш, не можеш да изпълниш плана и оттам почват загубите. Та, интересите бяха много изострени и много трудни дела сме гледали. Но съдиите някакси бяха с впечатление, че “гражданите се съдят и до убийства стигат, ама при вас няма такива работи”.

Да, интересите са по-различни, но конфликтите са били не по-малко остри.

Разбира се. Цели работнически колективи зависеха от изпълнението на плана, от приходите, които ще постъпят.

И от тая гледна точка казвам, стажът ми е поделен, по-различен е, не е изцяло преминал в съда.

Точно това е много ценно, защото сега нещата са различни. Но нека да започнем отначало. Разкажете малко за себе си: в какво семейство израснахте, потомствен юрист ли сте?

Аз съм израснал в чиновническо семейство. Майка ми е дългогодишна учителка. Баща ми е лекар, обаче беше все на държавна работа, затова казвам “чиновническо семейство”. Неговата специалност беше епидемиология и не е имал частна практика. Безпартиен съм открай време. Не съм членувал в никакви партии. Даже след 10-ти ноември първото нещо, което съдиите трябваше да направим, беше да подпишем декларации за деполитизация. И аз, като се явих да подписвам декларацията, така на майтап питам: “Ами тези, които сме аполитични – в смисъл, не сме били партийни или каквито и да е членове – какво да декларираме?” – “Ами декларирайте, че отгук-нататък няма да се занимавате.” (смях) Какво да ви кажа... трудно, трудно се растеше в онези години като не си партиен член. Винаги, за всички длъжности се предпочитаха преди всичко партийни членове. И от тая гледна точка много хора ми се учудваха: защо ти така си останал безпартиен! Ами, нито родителите ми са били партийни, нито ме е влечало. И така си прогресирах, дето се казва, от само себе си, без протекции.

Как избрахте професията си?

Правото избрах убедено, не така с двоумене. Мой чичо беше един от големите юристи на България. Нейко Нейков се казваше, беше адвокат много години. Аз не го помня като адвокат... Впрочем, помня го, но съм бил малък. И когато идва 9-ти септември, той е партиен член и го задължава просто партията да постъпи на държавна работа, защото са търсели юристи. Оглавява Държавния арбитраж на София. С него бяхме много близки и покрай него се запалих в тази професия. Моите родители бяха ми предоставили свобода и понеже имаха впечатления от професията на чичо ми, се надяваха, че ще мога да тръгна и аз по този път. И за щастие така се развиха нещата.

В интерес на истината, след дипломирането си три години бях без работа. Тогава беше много трудно да си намериш работа като юрист. Имало е преди мен курсове по 1000-1500 души. Аз бях в първия курс, в който бяха строго ограничили бройката – 110 души приеха в тоя курс. Обаче България, и София специално, беше наводнена от юристи отпреди това. И нямаше работа: не се приемаха нови адвокати, защото старите бяха много. Аз се бях записал и за адвокат да кандидатствам – на третата година ме приеха. След като три години чаках! Но, не щеш ли, на втората година в адвокатурата, тъкмо я бях навършил, предприеха едно голямо съкращение на адвокатите. Над 500 души адвокати трябваше да се съкратят само в София. И кои да се съкратят? Бяха направили една градация. На първо място, навършилите пенсионна възраст; или ако са двама от едно семейство адвокати, единият се съкращава. Друга категория беше “ергени”. Аз попаднах в тази позиция и по тая линия ме съкратиха.

Малко странен критерий...

Ами няма как, семейните ли пък – да съкратиш семеен, единствен работещ примерно... Беше справедливо.

Това коя година е било?

Годината... искам точно да си спомня: 59-та ме приеха за адвокат, значи 61-ва, началото на 62-ра. И след това пак не можах веднага да си намеря работа. И тука, тука вече мога да говоря за някаква връзка. Моят чичо, за когото ви казвам, беше вече починал, но името му беше известно в средите, особено на старите юристи. Един от тези стари юристи го беше заместил като председател на Градския арбитраж. Бях подал там молба и след година и половина ми дойде редът – благодарение на това, че бяха отпуснати нови щатни бройки.

Година и половина! Това ако наричате връзки...

Ами връзки, защото няха никакъв стаж още. Адвокатската практика две години, тъкмо бях създавал контакти с клиенти, бях почнал да стъпвам на краката си, стана това съкращение. И вече по тая линия тръгнах. Приеха ме за арбитър; най-напред арбитър, след това станах заместник главен арбитър на градския арбитраж – София. След години ме изтеглиха за арбитър във Върховния държавен арбитраж. Градският арбитраж беше на “Борис I”, пък Върховният беше в Съдебната палата. Отидох там на работа и постепенно пак почнах да прогресирам. Станах ръководител на отделение – само че в арбитража не се наричаше “председател на отделение”, а се наричаха “арбитър-инструктор”. Станах арбитър-

инструктор и така. Просто, кариерата ми вървеше с качествата, които вероятно са оценявали в мене, за да ме издигат, като имате предвид, че бях през цялото време безпартиен. А ви говоря за период от време, когато партията беше, по член първи на Конституцията, все и вся. И даже, когато ме приемаха във Върховния арбитраж, ме извика партийният секретар и каза: “Мислиш ли, че не знаем, че си безпартиен? Ние знаем, че си безпартиен, но сведенията за тебе, за работата ти, са добри. А пък тука ни трябва хора за работа!” Защото Върховният арбитраж по онова време беше нещо като... всеки провинил се партиец-юрист на някаква висока длъжност, като го отстраняваха оттам, го пращаха във Върховния арбитраж. Нещо като наказателен, защото е много работа, много работа. Много дела, много нещо! Имахме, например, двама бивши пълномощни министри. И първото нещо беше, това ми се е запаметило – че им трябва хора за работа. Викам, товарено магаре съм, не можете да ме уплашите. И така до 1990 г.

Великото народно събрание ме избра за член на Върховния съд. Тогава беше един върховен съд. Това е последният избор на съдии от Народното събрание. С Конституцията от 1991 г. се създаде Висшият съдебен съвет, който пък почна да назначава – там не се избираха, назначаваха се съдиите, от най-долните съдилища до най-горните. Аз съм от последните избрани, и то от Великото народно събрание, през месец декември 1990 г. Така. Съдийствах във Върховния съд пет години.

С Конституцията от 1991 г. се възстанови Върховният административен съд. Той е съществувал до 1947 г. като, общо казано, основната материя, основната компетентност на Върховния административен съд е била контрол за законосъобразност на актовете на различните държавни органи, в това число и на отделните ръководители на министерства и Министерския съвет. Обаче новата власт след 9-ти септември каза: кой, Върховният административен съд ще ни отменя на нас актове!? Как!? Закриваме го! – и го закриват. През 1991 г. Конституцията възстановява Върховния административен съд, но на практика това става едва 96-та. Нямахме сграда. Трябваше да се върне бившата сграда на Върховния административен съд, където е сега, знаете я – това е било и преди, само че се достроиха два етажа. След 9-ти септември и закриването на ВАС тази сграда е най-напред Министерство на правосъдието, след това става Министерство на просветата... и 96-та година най-после успяха да я освободят. Намериха друга сграда на Министерството на просветата.

Тогава Върховният съд се раздели на Върховен касационен съд и Върховен административен. Аз отидох във Върховния административен. Във Върховния съд бях станал председател на III гражданско отделение, а при отделянето на Върховния административен съд бях назначен за негов заместник-председател. През 2000 г. октомври месец бях избран в Конституционния съд от съдийската квота, тоест от общите събрания на Върховния касационен и Върховния административен съд. Двата съда имат общи събрания. Една от най-важните мисии на тези общи събрания на двете върховни съдилища е да уеднаквяват практиката на съдилищата в страната. Тези две общи събрания имат обща квота от четири души за избор на конституционни съдии. Те са три квоти в Конституционния съд: едната е на президента, другата на парламента и третата на общите събрания. По четири души е всяка квота. Мандатът е девет години, всеки три години става обмяна: по четири души излизат и се подновява съставът с хора от тези три квоти. Аз бях особено горд от моя избор, защото първо, е голямо признание от страна на моите колеги-съдии и второ, че съм от съдийската квота. Защото – това ще го споделя за първи път с вас – това е истински независимата квота в Конституционния съд. Другите, малко или повече, по нормативен път им е предопределена известна зависимост, защото едните ги избира парламентът; и ти трябва да отменяш актове на парламента, примерно някакъв закон, за приемането на който дори евентуално си гласувал – и като избран от парламента, все нещо те обвързва. Президентът е един от субектите, които имат право да сезират Конституционния съд. Четири души са от неговата квота. Като постъпи сезиране от президента, казваш си: президентът го иска, аз съм от него назначен – как да не го подкрепя. А при съдиите от съдийската квота това го няма, защото с никого не си обвързан, към никого не се чувстваш задължен. Казаното, разбира се, е само мое лично мнение, което с голяма убеденост поддържам.

Тогава би трябвало мнозинството в Конституционния съд да се избира от колегията, за да има наистина независимо мнозинство.

Вижте, текстът на Конституцията, който регламентира избора на членове на Конституционния съд, изисква те да са юристи с високи професионални и нравствени качества. Тук се включва и тяхната абсолютна независимост. Ако по-голямата квота е избрана от съдии, това би било мълчаливо признание за липсата на възможност за гарантиране на такава независимост на съдиите от останалите квоти.

И така девет години... В Конституционния съд е много интересна работата, изключително квалифицирана. И, за щастие, за първи път съм бил облекчен откъм количество. Защото в някои съдилища натоварването е огромно! А тука имаш възможност да се разгърнеш, да проучиш това, което те интересува: практика на международни съдилища, съда за правата на човека и пр. Почти във всички европейски страни има конституционни съдилища. Тяхната практика имаш възможност да я проучиш, особено като владееш език. Аз владеех френски, понеже започнах да уча във френския колеж. Но не можах да го завърша, 1948-ма година го затвориха. Завърших българска гимназия. Но езика си поддържах през цялото време. В Конституционния съд е истински творческа работата. В съдилищата в един момент се чувстваш едва ли не като занаятчия: просто, отхвърляш, отхвърляш и това е... И сега, от години вече Висшият съдебен съвет, една от големите му задачи, която още не е решил, това е да обезпечи сравнително равномерна натовареност на съдилищата. Защото, като ви говоря за големите бройки, те са обикновено в София и в по-големите градове. В малките районни съдилища бройките са много по-малки. Там не са така натоварени. И се чудят, не могат да намерят как точно да се обезпечи равномерното натоварване. Защото пък е неудобно, ако си софийнец и подсъдността на делото ти е в София, да го пратиш да се разглежда някъде в провинцията, да караш страните да пътуват – разходи, неудобства, хотели и т.н. Не може да се намери някак си все още решение на проблема с натовареността на софийските съдилища. Иначе работата е много отговорна и интересна за този, който го влече. Защото има, особено по наказателните дела, знаете какви тежки казуси, какви съдби се решават.

Ярък пример за пренатовареност бяха и върховните съдилища. Когато през 1991 г. се приеха реституционните закони, в течение на няколко години се образуваха хиляди дела в цялата страна. Споровете се разглеждаха първоначално от III-то гражданско отделение на Върховния съд, на което бях председател по това време. А след възстановяването на Върховния административен съд, преминаха да се разглеждат от него. По споровете за възстановяване собствеността върху отчуждени имоти интересите бяха много големи, трудностите много големи. Държавата се бранеше. Общинските кметове по всякакъв начин защитаваха отчуждителните заповеди, които са издавали, искаха да останат в сила, да не се отменят. Конфликтите бяха много остри. Като че ли не се разбираше, че законът е за реституция – тоест, целта е, когато условията са

налице, да се върне имотът, а не да търсиш начин да не го върнеш, да го оставиш на държавата. Същото беше положението и със споровете, предизвикани от масовите откази на поземлените комисии да възстановяват правата на собствениците върху земеделските имоти по Закона за собствеността и ползването на земеделските земи.

Г-н Нейков, вие сте преживели два уникални периода от историята; никой от тях няма да се повтори. Може би за добро...

Точно така. Дай боже всичко да е за добро. Така трябва да бъде.

Преди малко казахте “старите юристи” и се замислих за старите юристи при новата власт, края на 40-те години... но кажете първо за вашите преподаватели – част от тях сигурно са били от тези стари юристи? Петко Стайнов например?

За съжаление, много малко от старите юристи ни преподаваха. Имахме слаби преподаватели по някои дисциплини. Петко Стайнов преподаваше наистина, Живко Сталев беше сравнително млад, но вече изявен. Беше вече доцент. Професор Ненов... Имахме от старите, но всяка година, от първата до петата – защото следвах девет семестъра, в единствения курс, за който на някого беше хрумнало следването от осем семестъра да го направи на девет. На следващата година отмениха деветия семестър, обаче нашият курс изкара девет. Та, всяка година отпаднаше по някой от тези стари преподаватели. А пък от новите някои все още не бяха хабилитирани. Първо се гледаше да е партиен член. Тези партийни членове, които бяха видни юристи, почти всичките бяха назначени на ръководни държавни длъжности, защото управлението на държавата се нуждаеше от кадърни юристи. Нови професори, имахме например един, който преподаваше теория на държавата и правото. Много се стараеше човекът, много! Пишеше, четеше си лекциите, но нямаше дикция, мърмореше. Ние сто души в една голяма зала, на задните редове нищо не чуваме. А пък, абсолютно задължително е присъствието. Имахме си групи с групови отговорници. Всеки те следи там ли си, не си ли. И не ти се заверява семестърът, ако имаш отсъствия. И седиш – това, че седиш в залата, то хубаво, ама не можеш да чуеш какво говори той. Няма учебници, трябва записки. Това, което говори, трябва да го запишеш, за да можеш за изпита да се подготвиш. Защото старите учебници специално по теория на държавата и правото веднага ги отрекоха, станаха апокрифна литература. И въпреки това имаше някои въпроси, които и при едната, и при другата власт имат

нещо общо. Намирахме оттам, прочитахме нещо, но беше много, много трудно. Борили сме се, направо сме се борили за знания. Виж, много полезно беше, че по всяка дисциплина имаше упражнения, задължителни за присъствие. Там не можеш да отсъстваш. Групите бяха около 20 човека. Сутрин лекции, следобед упражнения. Там каквото научиш, това беше. Като нямаше учебници. Имаше възможност. Ето този професор, например, не сме могли да го чуем – асистентът, който водеше упражненията, малко или повече разясняваше нещата. Сега, доколкото знам, тези упражнения ги няма в такава степен. Но тогава бяха, от една страна, тегоба, защото от сутрин до вечер си в университета, но в същото време пък ползата беше голяма.

Имахте ли стаж след това?

Имахме стаж в съда, задължителен стаж шест месеца. Първият контакт, първият преход от теория към практика. Но и тук, да ви кажа, доста повърхностно беше; доста служебно си изпълняваха пък съдиите задълженията. Защото ви казах: претоварени с работа, един стажант да го обучаваш, да му разясняваш делата, да разискваш с него как смяташ, че трябва да се реши – това за тях беше голяма тегоба допълнителна. И затова малко така... през пръсти се гледаше на тая работа. А пък и шест месеца, почваш със следствие, следствието беше в милицията. Един месец си в милицията, следователи разпитват, ти слушаш. След това два месеца си в прокуратурата, подготвяш обвинения. Даваха ни даже да направим проект за обвинителен акт. Направим ние нещо, ама, разбира се, покурорът си го преправя след това. И след това три месеца при някой съдия. Патрон ни беше някой от градските съдии. И там... (*смях*) най-интересно ни беше при бракоразводните дела. Обаче не всеки можеше да бъде при бракоразводен съдия. Повечето бяхме при граждански съдии. Но независимо кой ти е патрон, дали граждански съдия, задължително ходиш и на други – наказателни дела например.

Имаше ли тогава сред студентите по право някакви предпочитания? Коя област от правото се смяташе за най-престижна?

Много се запалваха по наказателното право. На повечето студенти им беше интересно то. Защото процесите са действително по-интересни. В гражданското право житейските проблеми не са така привлекателни, така интересни. А пък при наказателните дела винаги е свързано с някакво деяние, престъпление, нещо такова. И повечето, даже имахме кръжоци – в кръжоците по наказателно право имаше наплив, докато в тези по гражданско и административно право не толкова,

особено по административно право; то е така... доста суха материя. Това са административни актове. Нали, административното право се занимава със законосъобразността на издадените индивидуални и общи административни актове; за някои това е суха работа. Но, какво да ви кажа, всичкото е до желание за работа – някак си да се добие навик, да се чете... вие го знаете най-добре, вие сте научен работник. Не четеш ли, не се ли интересуваш, не дълбаеш ли, няма успех, няма интерес.

А по отношение на различните колегии имаше ли предпочитания? Какви искаха да станат тогавашните студенти?

Много искаха да станат адвокати, но най-трудно беше с адвокатите – бяха много голяма бройка и не приемаха нови. Аз казах, даже съкращавах. В годините преди 9-ти септември е било свободно. Всеки, който иска, си става адвокат. Плаща си членски внос. После стана с конкурс. По мое време още нямаше, но малко след това и там направиха нещо като приеман изпит. Както и сега – за съдия, за прокурор, пак държиш конкурс. Като адвокат си независим, абсолютно. Никой няма над главата ти. И това много ги блазнеше, особено ергените: ехей, адвокат! Но много малко успяха да станат. От моя курс един от тези, които станаха адвокати, много упорит, беше Йордан Соколов.

Който беше председател на Народното събрание?

Да, той почина, за съжаление. Той упорито чакаше, докато му дойде ред да се разгледа молбата му. Даже по едно време работеше в арбитража като секретар. Но пак, нали ви казвам, наложи се да чака. Аз също чаках почти три години. Работа по специалността не можеш да намериш. Работех като миманс в операта, например.

Наистина ли!? (смях)

Да, и в операта, и в театъра. Къде ли не съм участвал като миманс. Миманс знаете какво е – участваш в масовите сцени. Например в операта “Аида” имаше един изкуствен движещ се слон. И в четирите крака на слона стоеше по един от щатния миманс. Имаше двайсетина души щатен миманс. А ние бяхме нещатни – приходящи. Спомням си, по един и двайсет на представление ни се плащаше. Не можеш да стоиш без работа, въпреки че родителите ми, слава богу, чиновници с... не сериозни, но стабилни заплати. Нямаше нужда аз да нося пари вкъщи, но поне за джоб-парасъ, дето се казва. Трудни години бяха, трудни години.

Интересна кариера – от слона до Конституционния съд.

Не, не съм бил слон! (смях) На сцената обаче във всички масовки участвах. Например, като се посреща Радамес, ние аплодирахме, развявахме някакви клонки, поздравявахме, такива работи.

Разкажете за арбитража, първата половина от вашата практика. Имате ли спомени за някакви особени, знакови, забележителни дела? Някакви, които сте запомнили?

Вижте, нищо забележително няма. Забележителни бяха сумите, за които се съдеха. Планувал си печалба от едно изделие, от едно производство, сериозно производство. Примерно, с електрокарите имаше много разправии. Ще почна малко по-отначало.

В плановата икономика всичко се планираше в смисъл такъв: планира се ти какво трябва да произведеш, какви материали трябва да получиш от снабдителни организации. И веднъж сключваш договори със снабдителите на материали, втори път сключваш договори с търговците, които ще изкупят твоята продукция. Тези договори със снабдителите, те пък бяха по две направления: първо направление и второ направление. Второ направление беше от Запада, с валута. Валутата на всяка организация е лимитирана. Определено е с колко валута разполага, за да получи необходимите материали. А на снабдителите, тъй наречение вносни централи – за всичко си имаше вносна централа, като Рудметал, Техноимпорт, Химимпорт и т.н. – на тях пък им спускат общата квота с каква валута разполагат. Посочени са им и предприятията, на които трябва да доставят материали от внос с валута, но не се казва на кого за колко валута да бъде тая доставка. Тоест, тия примерно хиляда единици, които се дават на вноската централа, тя трябва така да ги разпредели, че с тях да задоволи нуждите на всички, за които е посочено, че трябва да получат такава стока по второ направление за производството. Тука бяха особено големите спорове: на кого колко да се даде, как да докажеш ти, че за това производство ти трябва конкретно еди какво си количество. И това количество, като се съобрази с количествата, които трябва на другите получатели, вносните централи имаха големи спорове. Наричат се “преддоговорни спорове”. И всичките минаваха през арбитража. Тоест, като не могат да се споразумеят за какви количества да сключат договора и при какви условия, идват на арбитраж. И арбитражът трябва да реши.

Тоест, тези пет-шест-десет предприятия, които трябва да бъдат снабдени от тази централа, не могат да поделят ресурсите помежду си?

Външнотърговската централа не може да задоволи всички нужди. Някои се споразумяваха, някои успяваха, но поне 50 на сто идваха при нас. И ние трябваше да определяме количествата и видовете материали, които трябва да се получат. Това са тъй наречените преддоговорни спорове. А имуществените са вече пък, примерно, ако си сключил договор за доставка и не ти е доставено договореното количество, а ти си планирал, имаш план да произведеш еди какво си количество. Не можеш да произведеш, пропускаш възможността да продадеш, имаш планирана печалба, не можеш да я реализираш, водиш дело срещу този, който е станал причина, като не ти е доставил материалите. Това са едни от споровете. Отделно неустойки. Във всеки един договор се залага неустойка. Иначе, ако няма неустойка, остава едно пожелание: ако искаш, ще го изпълниш. Освен неустойките, които ти се дължат по силата на самия договор, имаш право, възможност да докажеш, че си претърпял по-голяма загуба, която не се покрива от тая неустойка и търсиш пропуснатата печалба за разликата. И трябва да докажеш не само, че ако ти е била доставена суровината, си щял да произведеш, но и че си имал договорен пласмент – а няма да ти залежи в склада. Защото само тогава имаш пропуснат доход. Но това бяха само част от многото видове спорове.

В капиталното строителство бяха много жестоки спорове. Там най-вече сроковете не се изпълняваха. Договориш един срок, поради най-различни причини не може да се изпълни срокът и почват: не си ми построил, не съм внедрил производството, не можах да произведа това, защото на тая дата трябваше да почна да произвеждам... Пак доказваш. А те бяха големи строежи навремето, знаете какви заводи са се строели. Много големи, за милиони левове строителство.

Връщам се на онова, което споменахте в началото, че от единия джоб се прехвърля в другия: когато присъдите в полза на едната страна, другата страна какво прави?

Другата страна, от доходите, които има, от собствения бюджет, се събира дължимото по принудителен ред. В арбитража, за да бъде бързо събрана присъдената сума, решенията ги пишехме в четири екземпляра с индиго: един за делото, един за ищеца, един за ответника и на четвъртия екземпляр (това беше вторият, за да е четлив) се удря един щемпел “Важи за изпълнение”. Изпраща се служебно в банката на длъжника, където е сметката му и банката, ако няма сума, блокира; в смисъл, ако е изчерпана, почва да чака да се напълни сметката. Ако има, веднага превежда. Имаше възможност недоволната страна да атакува

решението пред самия арбитраж. Имаше заместник главен арбитър (казах, че съм бил и такъв в един момент); решението се атакува пред него като се образуваше проверочно производство. А отделно пък това решение можеше – до един момент, после се отмени тази възможност – да се атакува с молба за преглед по реда на надзора. Подаваш молбата пред Върховния държавен арбитраж да се провери решението на долния арбитраж. Молбата се разглеждаше от консултант, който докладваше дали намира някакво основание тя да се уважи и да се образува дело пред Върховния арбитраж. Тоест, докладва на главния арбитър или на негов заместник от Върховния арбитраж и ако се намери основание, се образува дело. Ако не, се отклонява жалбата и дотук спира процедурата. По-късно в годините консултантският институт беше отменен.

Вашиите решения екипно ли се взимаха?

По принцип еднолично и в някои случаи, определени от Закона за държавния арбитраж – в троен състав. По много десетки дела сме решавали на месец, всеки от нас. Имаше и дела, които не представляваха интерес от правна гледна точка: например, закупил си стока, не си я платил. Водиш делото, доказваш, че доставчикът е предал стоката и ответникът трябва да представи платежно нареждане, че е платил. Като не може да представи, го осъждаш без много шум. Но това са... абе добре, че имаше и такива дела, защото иначе...

Имаше ли някаква конкуренция между колегите кой с какви отрасли да работи или дела от какъв характер да решава?

Делата се възлагаха от главния или заместник главния арбитър, по материи. Аз например отначало бях в “Материално-техническо снабдяване”, после минах в сектор “Капитално строителство”. По материята: като дойде делото, се възлага на съответния арбитър, който гледа този тип дела. Имаше, разбира се, и прехвърляне от един на друг, за да бъде равномерно натоварването. Но основно си имаше един, който отговаряше за дадената материя. Тази система беше възможна обаче само в по-големите арбитражи, с повече арбитри. Имаше арбитражи с един-двама арбитри, където това не беше възможно.

Тоест, известно профилиране?

Профилиране, точно така. Така беше, защото иначе не можеш да следиш. Като пръснеш по една материя дела на всичките, не можеш да следиш по един и същи казус всички да произнесат едно и също решение. Десет души арбитри – дето се вика, по десет начина не може, ама по два различни начина може да се

реша един и същи казус. И за да се предотврати това нещо, се създаваше тая потъсна специализация.

Имаше ли опити за контрол отвън, някакви намеси или опити за намеса? Тоест, някой да лобира: примерно, понеже електрокарите са ни много важни, дайте да решим в тяхна полза.

Да ви кажа правото, в арбитража за това нещо нито съм чул, нито съм го изживял. Това не можеше да стане, защото примерно при предоговорните спорове всичкото беше, както ви казах, по планов ред регулирано. Никой не можеше да дойде и да каже: “Планът е толкова, ама ти не го съобразявай”. Нито ние можем да го пренебрегнем, да го превишим, нито пък може изобщо да се поиска такова нещо. Нямахме. А тука в съдилищата – аз много пъти съм го казвал, даже в едно интервю за в. “Стандарт”, та колеги ми се смяха – викам, как пък веднъж някой не дойде да ми предложи пари нещо да направя аз!? Да дойде да ме изкуши, да видя дали мога да се изкуша! Защото, нали, непрекъснато се говори, че на съдиите се дават пари. А това поначало е много, много трудно осъществимо. Защо? Защото са три инстанции. Ти на кого да дадеш пари? На първия съдия ли? В градския съд ли да дадеш пари, защото и там трябва да дадеш, за да се остави в сила, ако първият се е изкушил? Ако е постановил неправилно решение, втората инстанция ще го види и ще го отмени. И там трябва да дадеш. Трета инстанция има, и там на всички от състава пак трябва да дадеш. Не знам защо се говори така! Споделяло се е, че ако има някакви подкупи, долу в следствието може да е. Примерно, станала катастрофа, следователят води следствието и да каже, че няма вина шофьорът, който е блъснал някого, че виновен е блъснатият. Там нещо може, въпреки че и то подлежи на контрол и може да се отмени... В съда е много, много трудна работа.

Но така хората си представят...

Абсолютно, 90 на сто! И не случайно по тези анкети... Друг въпрос е анкета да направиш доволен ли си от съда с оглед бързината, примерно. Там действително има големи проблеми, с години се влачат, особено наказателни дела. Самият правен спор е между две страни – ищец и ответник. Винаги едната страна остава недоволна, осъдената винаги е недоволна. И винаги – съмнението: “Аз бях прав, ама там пари дадох”. Това е манталитет.

Аз мисля, че и нашите студенти, на които не пишем толкова високи оценки, колкото на тях им се иска, може би и те разпространяват за нас такива

слухове, че сме подкупни. Нещо друго: 90-те години вече, от ваша гледна точка като юрист, какво се промени? Струва ми се, че имаше наистина големи промени в самата правна материя, тя си промени характера ли, как да кажа?

Абсолютно. Ще ви кажа сега един пример. Върховният съд като едно цяло имаше всичко пет отделения. Едното отделение беше за административни и трудови дела. В това отделение бяхме шест съдии. Значи, всичките административни спорове сме ги разглеждали шестима съдии. След законите за реституциите от шест души станахме девет; за шест месеца станахме седемнайсет. А сега са 87 върховните съдии в Административния съд. Значи, почнали сме административни дела да гледаме шест души! Вижте колко са се увеличили делата, колко се е разнообразила и усложнила материята!

Първият голям скок беше реституцията. А пък със земеделските земи, там потънахме в дела! Та, дето казвате вие, измени се материята. Страшно много се измени материята! Едни видове дела намаляха, но много, много други дойдоха с усложнени казуси. Примерно: министерски постановления се атакуват пред Върховния административен съд. По тях много настойчиво представляващите властта се опитват да докажат, че е правилно постановено, че така трябва да бъде. Дето се казва, може и те да не са убедени, но след като представляват Министерския съвет, трябва да го защитават. Гледа да защити по всякакъв начин институцията си. И това го има, но то е неминуемо, счита се за нормално.

Смятате ли, че преди 89-та година юристите са били повече общност, професионална общност, отколкото са сега? Сега служат на различни интереси?

Не, не бих могъл така да кажа. Интересът винаги е личен преди всичко, защото даже когато защитаваш държавата, там преди всичко съответният министър или съответният кмет, който е издал обжалвания акт, във всеки случай гледа личната си заинтересованост да се защити. Защото, ако един кмет не може да си защити заповедта, какво ще каже областният управител. И те пак, уж държавни интереси защитават, а преди всичко собствения си.

Но общността винаги е била професионална. Даже и след 10-ти ноември, там може би вече тази декларация за деполитизация ги задължаваше, но завариха се много съдии, които са били назначавани по времето на социализма, когато – не знам дали ви е известно – всеки съдия се одобряваше от окръжния или градския комитет на партията, за долните съдилища. А пък във Върховния съд, за да бъдеш

назначен, трябваше да бъдеш съгласуван, да има резолюция “Съгласен” от ЦК на БКП. Искам да кажа, въпреки че след 10-ти ноември голяма част от съдиите бяха такива, които, да речем, с партийно влияние са назначени, но не се чувстваше никаква партийна насоченост в работата им. Пак казвам, може би тая декларация за деполитизация, която подписвахме, да ги задължаваше. Но аз не съм го изживявал това. Тая тегоба не съм имал нито за миг. Не знам как са се чувствали другите, но не са давали външна изява на нежелание да контактуват с колегите си. Общността се запази, тъй или иначе. Сърдечните, колегиалните отношения. Коректни.

Вие казахте, че не сте имали “тази тегоба” на партийната принадлежност; беше ли това в някакво отношение неудобство, когато работехте в арбитража? Сигурно вашите колеги (или повечето от тях) са били членове на БКП? Усещате ли някаква разлика?

Не. Не, виждате ли, в арбитража се чакаше с нетърпение да дойде още някой, да помогне, да намалее работата. Е, имаше си партийна организация, събираха се те отделно, ние – трима-четирима бяхме безпартийни – стояхме настрана. Но не ми е тежало това, че мен не ме викат, или пък те да са имали някакво отношение... Само един-единствен път почувствах това: когато мен ме изтеглиха във Върховния арбитраж, един колега от партийните членове отишъл при партийния секретар на съда, от който ме изтеглят, и казал: “Абе, какво е това сега: ние тука партийците седим долу, безпартийните качват горе!?” Чувствали са се някой път едва ли не пренебрегнати – сякаш е задължително, че той трябва да върви нагоре.

Трябва да ви кажа, че специално в по-горните съдилища много се държи на качествените юристи. Моето впечатление е, че с тези задължителни конкурси за съдия още от най-долното ниво пак се способства за повишаване на нивото на съда. Макар че от граждани съм чувал, че сега по районните съдилища е много... лоша работата. Колко е вярно, нямам представа. Но, някак си е нормално, че не всеки е достатъчно квалифициран за първото ниво на съдийството. Няма къде да се квалифицираш. Дотам всичко е било повече на теория. Изискуемият стаж по специалността е малък. Остават единствено конкурсите, оттам да се изискват по-високи качества, когато се назначават съдии на първото ниво. И е разбираемо там да се правят грешки. Тя е необятна материя, страшно нещо!

Имахте ли преди някакъв вътрешен професионален контрол? Нещо като нашите атестации в университета?

Висшият съдебен съвет се занимава с тия работи. А преди... преди само при повишаване. Защото има такава възможност в съдилищата да бъдеш повишен на място. Например, в районен съд получаваш степен, заплата на градски съдия. Повишават те в ранг, но си оставаш долу да работиш. Това е един стимул и този стимул, за да можеш да го получиш, винаги те атестират. Разбира се и личните впечатления, които имат съдиите от по-горе, като идват при тях обжалвани дела от по-долен съдия. Като четете решенията, се получава впечатление за квалификацията на този съдия.

Има общност, както казвате, но все пак има известна йерархия в нея.

Редно е да има, защото... вид стимул е, някаква цел да преследваш. Особено това повишаване на място играе много голяма роля, защото долу са много натоварени съдиите. Като получат такова повишение, виждат, че са оценени, стимулира ги още повече да задълбават, за да могат да отидат нагоре. Като отидат на ниво градски съдия, там също има възможност да бъдеш повишен в степен на апелативен съдия. Апелативните съдии могат да бъдат повишавани в степен на върховен съдия. Има ги тия стимули. Ако ги няма, ще бъде още по-тежко долу. Работиш без стимул, без перспектива.

Преди малко казахте, че в Конституционния съд сте можели да проучвате опита на съдилища в други страни. Установихте ли изоставане или разлика между това, което е било тук преди и правораздаването там?

Не, не в този смисъл. Особено ми е било интересно, всички конституционни съдилища практикуват издаване на сборници с решенията през дадена година. Издават ги, поне нашия го издаваме на френски и английски. Така е и в чужбина. На български никой не издава, разбира се, но ползвайки френски, много ми е било интересно да чета техни решения. Чел съм наред, не съм прескачал, но особено са ме интригували случаи, в които и по двете конституции уредбата е близка и спорове по нея са решавани по приблизително сходен начин. Първото нещо, като постъпих в Конституционния съд, беше да прегледам сборниците с решенията, които са от годините преди да съм бил аз в Конституционния съд. Някои решения си припомнях, че съм ги чел в "Държавен вестник", други ми бяха съвсем нови. Много е важно да познаваш цялата практика. Защото специално в Конституционния съд много принципни

постановки има, които важат за почти всички, всякакъв вид спорове. Просто има принципно решение по повод на някой казус и то се прилага нататък. Там разбира се много помага и това, че ти си докладчик по едно дело, обаче другите единайсет души предварително са прочели проекта, първо правят бележки писмено, ако имат, второ, взимат отношение на заседанието. И после вече цялото решение – проектът с нанесени поправки, след като мнозинството ги е приело – се допълва, оглажда се, четете се втори път. Има време да задълбаеш, дето се казва. Това в останалите съдилища е абсолютно невъзможно! При тях, когато делото се разглежда от състав – но не всички го правят, някои пестят време – нормалното е: съставът излиза от заседание, събира се, разгледали са примерно петнайсет дела на това заседание, всеки един от тримата члена е докладчик по пет дела. Докладва делата, след като са чули защитата на страните, и предлага решение. Всичките дела предния ден, преди заседанието, минават през тримата члена, преглеждат ги, влизаш и по всяко едно от делата, без да си дълбал в него, ти е известно какъв е казусът. И след заседанието вече, когато докладчикът докладва, ти можеш да вземеш отношение по това, което той предлага и рядко макар, но понякога се подписва от един от членовете с особено мнение.

Екипната работа е много важна. Много важно според мен е и друго, то пак е част от екипната работа: когато не си сигурен, консултираш се с колеги. Отиваш в едната стая, в другата... може той да дойде при тебе. Да чуеш мнението предварително, преди да си изградиш становище. Та, екипната работа е застъпена доста. И трябва да бъде, в това няма нищо порочно. Не става въпрос за ходатайства, а просто за обмяна на мнения.

Стъпки към консенсус. Много интересно е това, което ми разказвате. А кои са най-големите ви удовлетворения и най-големите разочарования за тия 50 години стаж?

Това е интересен въпрос...

И не е лесен, затова го оставих за накрая.

Затова се и замислих. Вижте, сериозни разочарования не съм имал, в интерес на истината. Било ми е тежко. Например в Градския арбитраж бях работил вече четири-пет-шест години, назначиха един партиен член и на следващата година го повишиха в ранг. Не че са задължени да повишават съобразно постъпването, но в никакъв случай този не беше с нещо да те превъзхожда... На следващата година ме повишиха и мен, но... от тоя род е имало, не бих казал

разочарования, но малко като обида съм го почувствал. А пък удовлетворенията, какво да ви кажа... Най-голямо ми беше удовлетворението от избора на моите колеги от двете общи събрания – общо 141 мисля, че бяхме – когато ме предложиха за конституционен съдия. Защото това е признание, безспорно признание. Имайте предвид, че това общо събрание се състои от два отделни различни съда. И хора от единия съд да гласуват за конституционен съдия от другия съд, това рядко се случва. Обикновено се предлагат по двама-трима кандидати, не само един и всички да гласуват за него. Мен например, при избора, освен моите колеги, от моя съд, 27 души ме бяха подкрепили от другия съд.

Това е голямо признание!

Първо е признание и второ, води до победа в избора. Предполагам, причината беше тази, че докато бяхме едно общо Върховният съд, бях си създал много добро име между колегите, особено от гражданската колегия и именно те ме подкрепиха. Защото имаше конкурент, една жена от Касационния съд. Те не са гласували за нея, а за мен. Ей такива моменти на удовлетворение... И да си призная, не съм го очаквал в такава степен. Викам си, някой и друг ще ме подкрепи от другия съд, но така масово... Защото все пак има малко... шовинизъм силно казано, ама – своя съдия да подкрепиш от колегиалност.

Лоялност към колегата. Забравих да ви попитам за професионални организации. Сега има Съюз на съдиите, а преди?

Съюзът на съдиите се създаде късно след 10-ти ноември. Преди това имахме профсъюзна организация. Съревнованието между съдиите беше партийна повеля. Аз години наред в арбитража бях натоварен с провеждането на съревнованието. Едни таблици-чаршафи водех: колко дела, в какви срокове, какви ли не показатели. Но това по профсъюзна линия ставаше, вътрешно съревнование. И освен това своего рода стимул беше, защото на отчетното събрание на профсъюзната организация това се чете всичко и едно е да те похвалят, друго е да те посочат, че примерно си забавил дела за решаване. Най-често това беше. Имахме един колега, симпатичен, възрастен – понеже аз бях млад тогава – той, горкият, подпираше си делата за произнасяне с една табуретка, защото вратата на бюрото не можеше да се затвори. Толкова много дела имаше! Беше винаги последен по тоя показател, срок на завършване на делото.

Сега ако направите такова съревнование, софийските съдилища ще бъдат последни!

Е, то се отчита навсякъде, че са много натоварени софийските. Висшият съдебен съвет, аз ви казах, отдавна се занимава с този въпрос и не може да го реши, да ги облекчи. Трябват и някои законодателни промени, за да се намали компетентността на софийските съдилища за сметка на други окръзи.

Четох за протеста, който се организира утре пред сградата на Висшия съдебен съвет...

В този Висш съдебен съвет стана едно разединение: едни застават зад главния прокурор, други зад председателя на Върховния касационен съд. По повод на някои изказвания на председателя на Върховния касационен съд, които не пряко, а косвено засегнаха главния прокурор. Той, разбира се, отговори и стана едно... Още докато бяха една колегия, още оттам почна малък раздор, който продължава и сега след като се разделиха на две.

Смятате, че това напрежение е на личностна основа?

Не, не е, сега се породи, но не е на личностна основа, а на различна принципна позиция. Сега са ненужно изострени отношенията във Висшия съдебен съвет. Мисля, че скоро им изтича мандатът, но дотогава едва ли ще се нормализират.

Като че ли и други фактори има – разочарованието от това, че съдебната реформа не се получи така, както се очакваше.

Много е лошо, когато при правене на реформа малко или повече партийната ти ангажираност бие на една страна. В смисъл, че не се търси консенсус, а се търси на всяка цена това, което ти искаш, това да стане. Докато много от нещата трябва да приключват с консенсус. Но при различни партийни принадлежности това не е лесно. Вие виждате и в правителството, и в Народното събрание какво чудо е.

Да, но вие казвате, че през 90-те години сте подписвали тези декларации за деполитизация...

Аз нито за миг не съм помислял, че който е подписал тая декларация навремето, е приел нещата така, какъвто е смисълът на декларацията. Всички са си запазили малко или повече партийните лоялности. Не случайно се наложи през 1992 г. пролетта да пенсионират всички съдии от Върховния съд, които са заварени на 10-ти ноември, които имат навършени години. Те бяха повечето партийни членове. Защото може би самите те считаха, че това е една формалност, която няма никаква стойност. Не можеш никого да разубедиш, ако той вътрешно

действително е партийно убеден в нещо, да се промени само защото е подписал декларация за деполитизация.

Може би партийните симпатии са едно, а партийната зависимост е нещо по-сериозно.

Точно така, партийната пристрастност е нещо съвсем нормално, всеки има някакви симпатии. Но партийната зависимост е вече страшното.

Мислите ли, че сега съдебната власт е зависима, както се говори в обществото? Че има повече политически зависимости, отколкото преди няколко години?

Не само че няма, но мисля, че няма и опити в такава степен. Вижте, имаше основателни съмнения. Станаха някакви истории между Борисов и някакъв прокурор, Кокинов мисля, че се казваше, дето беше посетил Борисов във връзка с издигането му за заместник главен прокурор или нещо такова – по телевизията гледахме. Абе, когато някои неща касаят личните интереси, сигурно някой по-малко или повече се поддава да прекрачи тая граница на партийна зависимост. Това не е все още зависимост, то е по-скоро една партийна подкрепа. Но тая партийна подкрепа предполага, че може да прерасне в партийна зависимост. И тази опасност е реална. Затова всякакви предпоставки за пораждането на такава зависимост са недопустими.

Последно: какво бихте искали да споделите, за което пропуснах да попитам?

Аз даже някои неща не съм имал намерение да ги казвам, а ги споменах. Не знаех, че толкова ще ви интересува арбитражът, защото това е една институция, която вече я няма. В заключение бих казал: много и големи са трудностите при упражняване на съдийската професия, но още по-голямо е удовлетворението от достойното ѝ практикуване.

Разговора води Даниела Колева